

צדיק ורע לו

אחת השאלות הכי נפוצות לאורך הדורות בנושא האמונה היא איך קיים צדיק שרע לו, או רשע שטוב לו. זה הרי סותר את כל אורח חייהם- מתנהגים כרצון ה' או נגד רצון ה', ובתמורה מקבלים ייסורים/ טוב מה'. המאמר ינסה לסקור את התשובה ע"י עיון במקורות תז"ל, ראשונים ואחרונים.

סיפורו של איוב הוא אחד הסיפורים המעניינים בתנ"ך. בספר איוב מסופר על המלך איוב, שהיה צדיק גמור. לאחר 'התערבות' עם השטן, אלוהים מחליט להרע לאיוב ע"י לקיחת רכושו ובניו. במהלך הספר הוא מדבר עם חבריו שאומרים לו שהוא חטא כנראה ולכן יש לו את הרע הזה. בסוף הספר הקב"ה אומר לחברים שאיוב לא חטא, ומחזיר לו כפול מכול מה שנלקח לו.

הרמב"ן בפירושו לספר איוב טוען שהחברים של איוב צודקים בגישה לתורת הגמול (חוץ מבמקרים חריגים מאוד, כגון זה של איוב) – לצדיקים יש חיים רעים כדי לכפר על חטאיהם, ובסוף חייהם מקבלים קצת משכרם בעולם הזה, והרשעים מקבלים את שכרם בעולם הזה וקצת בעונשם בסוף חייהם, אבל בעולם הבא מקבלים עונש על כל חטאיהם.

דעת הרמב"ן משלבת בין שתי גישות בגמרא (קידושין לט ע"ב)- גישת אב"י, שאומר (לפי התוספות.. להוסיף את דעת רש"י בפוטנט) שיש יום טוב ויום רע- חייו של צדיק הם לרוב טובים אבל לפעמים יש לו ימים רעים כדי לכפר על חטאותיו, וגישת הברייתא ורבי יעקב שאומרת שהצדיק מקבל את שכרו בעולם הבא ובעולם הזה רע לו כי מכפרים על עוונותיו, ולרשע טוב בעולם הזה כי הוא מקבל שכר על התנהגותו הטובה, אבל בעולם הבא יקבל את עונשו. יש עוד כמה

דעות בגמרא- שהצדיק מקבל את שכרו בעולם הזה והרשע את עונשו, או שצדיק ורע לו זה צדיק שאינו גמור, וצדיק גמור זה צדיק שטוב לו. ככה גם לגבי רשע- לרשע גמור רע, ולרשע שאינו גמור טוב.

דעת הברייתא ורבי יעקב מוזכרת אצל רוב הראשונים, אבל רוב הראשונים מביאים עוד דעות, כגון שרע לצדיק בגלל ניסיון של הקב"ה, או כדי להרבות את שכרו בעולם הבא ולרשע טוב כדי שיחזור בתשובה. רס"ג מביא עוד כמה אפשרויות למה טוב לרשע- בכדי להרע לו, או בבקשת צדיק. גם רבינו בחיי מציג כמה דעות לשאלה למה טוב לרשע. הוא אומר שזה כדי שיחזור בתשובה בעתיד, או כדי לגרום למותו באופן אחר. ריה"ל גם מסכים לחלק מהדעות כאן, אך כותב שעדיף לא להתעסק בנושא כלל ולסמוך על ה' שיעשה משפט צדק עם כולם.

הרב דסלר בספרו מכתב לאליהו, מסכים שצריך לסמוך על הקב"ה שיעשה משפט צדק, ואומר גם שהסיבה שרע לצדיק היא כדי שיחזור לתשובה, ונותן דוגמא של רב שמעניש את תלמידו. הרב דסלר מזכיר גם שיכול להיות טוב לרשע באותה דוגמא- אין לרב סיבה להעניש את התלמיד כי התלמיד רק יפנה את גבו, אז אפשר לתת לו טוב כדי שאולי יחזור בתשובה אחר כך.

הסברים אלו מסבירים לרוב למה יש לפעמים רע לצדיק, אך לא למה יש צדיקים שרע להם כל חייהם ורשעים כל שטוב להם כל חייהם. הרב יוסף אלבו מביא את רוב הדעות שהוצעו פה, ומציע עוד הסבר קצת שונה בספר העיקרים:

הרב יוסף אלבו מציג ארבע סיבות לצדיק ורע לו ורשע וטוב לו, ואומר שאם לאדם רע הוא צריך לבדוק את עצמו בכל הסיבות האם הרוע מגיע בגלל אחת מהן; סיבה כללית, סיבה אישית, סיבה מאדם אחר וסיבה של גמול:

סיבה כללית- הצדיק – אולי הוא חלק מאומה שפלה, או שנרטב מהגשם- דברים שיכולים לקרות לכולם (דומה לרמב"ם), או ככפרה על חטאי הדור. הרשע- אם הוא חלק מכלל טוב- עיר מצליחה, יום שמשי. סיבה אישית- הצדיק- כעונש על עוונותיו או כדי למנוע ממנו לחטוא. הרשע- שכר על זכות או מצווה. סיבה מאדם אחר- הצדיק- אם האבות היו רשעים, או עונש שהמשיך מהאב (כגון עוני שהיה לאב והמשיך לצדיק). אצל הרשע זה בזכות צדיק- צדיק שהתפלל על הרשע, או כמו יוסף במצרים שבזכותו הארץ שגשגה, או בכדי להפיל רשע אחר. סיבה של גמול- אצל הצדיק זה נסיון כדי לבדוק את אמונתו בקב"ה, או בכדי להרבות שכרו של הצדיק. אצל הרשע זה כדי להרע לו עוד יותר, או כדי לתת לו זמן לחזור בתשובה, או כדי להעצים לצדיקים את השכר- מוכיח שהצדיקים עובדים את ה' מאהבה ולא מיראת החטא.

כפי שראינו, הרב אלבו מביא את ההסבר השונה (הסיבה האישית והסיבה הכללית), שמסבירה קצת למה אדם יכול לקבל רע מתחילת חייו. הרמב"ם במורה נבוכים מציע שיטה שונה-

הרמב"ם מונה שלוש סיבות לרוע שקשור לאדם: הראשונה היא הטבע- רוע שקורה בטבעיות, כגון טורנדו או עיוורון, וזה קורה לאדם מכיוון שהוא עשוי מחומר, וחומר זה דבר פגיע. השניה היא רוע מאדם לאדם- למשל מלחמות שקורות. הדבר השלישי הוא דברים שהאדם גורם לעצמו- כגון מחלות שנגרמות מחוסר זהירות, או השמנה שנגרמת מאכילת יתר. בהמשך הספר, הרמב"ם כותב שהקב"ה עושה צדק עם כל אדם- אפילו קוף שיש לאדם באצבע.

כביכול יש סתירה בין שני הדברים- הטבע והאדם גורמים לרוע, או הקב"ה? התשובה לכך היא שהקב"ה גורם לאדם להינזק ע"י הטבע או ע"י אדם אחר- יש טורנדו, וה' קבע שדווקא אדם ספציפי ייפגע ממנו. בהקשר לצדיק ורע לו, אפשר

לתרץ את זה כפי שהסברנו עכשיו- הקב"ה גרם לאדם להיפגע מרוע חיצוני ע"פ מידת הצדק, או לפי אם העניין שאדם גורם רוע לעצמו- אם הצדיק איכשהו גרם את זה לעצמו. הרמב"ם מדבר גם על הרע בעולם, הוא אומר שאנשים מסתכלים מנוקדת מבט צרה מדי, ורואים רק את הרע שלהם, ולא את התמונה הגדולה שכוללת טוב גדול יותר.

ההסתכלות על הרע היא מרכזית בגישת **הרב סולובייצ'יק**. הרב סולובייצ'יק אומר שהיהדות אומרת ש"הרע הוא עובדה שאין להכחישה" מביא משל על אדם שמסתכל על נקודה קטנה ומכוערת מתוך שטיח גדול ומרהיב, ולא מבין למה הכל כל כך מכוער, כשבעצם הוא לא מסתכל על הכלל. כך גם האדם- הוא מסתכל בהסתכלות צרה ולא רואה את התמונה הכללית (מאוד מזכיר את הרמב"ם). הרב סולובייצ'יק אומר גם שיש שני סוגים של אנשים- איש הגורל ואיש הייעוד. איש הגורל הוא פסיבי בחייו, חי את חייו ללא תכלית ומטרה. כשמגיע אליו סבר הוא מחכה שיעבור, ולאחר ניתוח קטן של הסבל מגיע אפילו למסקנה שהסבל לא רע לו. איש הגורל לעולם לא ימצא תשובה ל- למה יש סבל בעולם. לעומת זאת, איש הייעוד הוא אדם שפועל בחייו כדי לשנות ולא "לזרום" עם החיים. הוא שם את החותמת שלו על חייו. כשמגיע אליו סבל, שואל איש היעוד מה עליו לעשות עם הסבל, ומה הייסורים מחייבים אותו? הרב סולובייצ'יק לאחר מכן אומר שזוהי שאלה הלכתית פשוטה, כמו הלכות כשרות או איסור והיתר. התשובה היא שהייסורים באו כדי לרומם את האדם, ולטהר אותו. הסבל מחייב את האדם לפשפש במעשיו, ולהיטהר, לחזור בתשובה אחר כך. פתירת הסבל נעשית ע"י פעילות והפיכה מאקטיבי לפסיבי- מאיש הגורל לאיש היעוד.

על איוב אומר הרב סולובייצ'יק שהורע לו כי לא עשה חסד אמיתי- הוא כן היה נדיב, אבל לא הרגיש בצרת העם והאיש, והתפלל לרוב בעד עצמו. בסוף הספר, איוב מתפלל בעד רבים ומוכיח שהסבל הוביל לשינוי ותיקון מהותי- איוב התחיל לחשוב גם על צרת אחרים.

לסיכום, לצדיק ורע לו יכולות להיות כמה פתרונות פשוטים, כמו שכתבו רוב הראשונים, למשל שהשכר האמיתי הוא בעולם הבא אך לדבר אחד אפשר להסכים- ה' מנהיג את עולמו בצדק ואי אפשר לדעת מה הסיבה האמיתית. מה שכן אפשר לעשות, זה לפשפש במעשינו ומתוך זה למצוא את מקור הסבל, ולתקן את זה כך שנהיה טובים יותר.

מקורות חז"ל:

הגמרא¹ מביאה משנה שבה כתוב שצדיק מקבל שכר בעולם הזה ובעולם הבא, ולעומת זאת הרשע מקבל עונש בעולם הזה ובעולם הבא- מה שנקרא "גמול רגיל". הגמרא לאחר מכן מביאה ברייתא שבה מוצג "גמול הפוך"- צדיק מקבל עונש בעולם הזה ושכר בעולם הבא, ורשע מקבל שכר בעולם הזה ועונש בעולם הבא. שני אמוראים מנסים ליישב את הסתירה: אביי ורבא. רבא אומר שזוהי מחלוקת חכמים ורבי יעקב- חכמים אומרים את מה שכתוב במשנה, ורבי יעקב אומר את מה שכתוב בברייתא. דעת אביי שנויה במחלוקת רש"י ותוספות. לפי רש"י- אביי מפרש את המשנה כמו הברייתא- יש רק גמול הפוך. לפי התוספות- אביי טוען שהצדיק מקבל את חלק משכרו בעולם הזה, חלק מעונשו בעולם הזה ואת שאר שכרו בעולם הבא, והרשע מקבל את חלק מעונשו בעולם הזה, חלק

¹קידושין ל"ט

משכרו בעולם הזה ושאר עונשו בעולם הבא- מה שנקרא "גמול מעורב". בהמשך הגמרא, נאמר ששיטת רבי יעקב (הברייתא) צריכה להנהיג דרך חיים, ואם 'אחר' היה יודע את הדעה הזאת, לעולם לא היה כופר.

לעומת זאת, הגמרא² מספרת שמשה ביקש שלוש בקשות מה', ואחת מהן היא לדעת למה יש צדיקים שרע להם ורשעים שטוב להם. התשובה של הקב"ה היא שזה תלוי באב- אם טוב לו אז האבא היה צדיק, ואם רע לו האבא היה רשע- לא משנה מה האדם עצמו. הגמרא לאחר מכן מביאה את הפסוק "פוקד עוון אבות על בנים", ולעומת זאת את הפסוק "ובנים לא יומתו על אבות", ומציינת שיש סתירה בין הפסוקים. הפיתרון לסתירה הוא- בפסוק "פוקד עוון אבות על בנים" הכוונה היא כשהבנים ממשיכים את מעשי האבות ונוהגים כמותם, ובפסוק "ובנים לא יומתו על אבות" הכוונה היא כשהבנים לא ממשיכים את מעשי האבות ולא נוהגים כמותם. וזה מעלה את השאלה- איך יש צדיק ורע לו אם הגמול מבוסס על התנהגות האדם ולא התנהגות האב? התשובה היא שצדיק וטוב לו זה צדיק גמור, צדיק ורע לו זה צדיק לא גמור- צדיק שחטא קצת. רשע ורע לו זה רשע גמור, ורשע וטוב לו זה רשע לא גמור- שנוהג קצת בטוב.

לסיכום, יש כמה דעות בגמרא. בקידושין מובאות המשנה- "גמול רגיל" והברייתא- "גמול הפוך". אביי ורבא מנסים ליישב את הסתירה. לדעת רבא פשוט יש מחלוקת- המשנה לפי חכמים והברייתא לפי רבי יעקב. אביי שנוי במחלוקת רש"י ותוספות- רש"י אומר שאביי מתאים את המשנה לברייתא וטוען כמו הברייתא. לעומת זאת, התוספות טוענים שאביי מביא גישה חדשה- "גמול מעורב". בברכות הגמרא מנסה לומר שהגמול שהבנים מקבלים תלוי

² ברכות ז.

באבות, ואחרי קושיות ותירוצים מגיעה למסקנה שצדיק ורע לו זה צדיק לא גמור-ולכן רע לו. לעומת זאת, צדיק וטוב לו זה צדיק גמור. ככה גם עם רשע-רשע ורע לו זה רשע גמור, ורשע וטוב לו זה רשע שאינו גמור.

ראשונים:

רס"ג מביא שתי סיבות לצדיק ורע לו: עונש על העבירות בעולם הזה, כדי שלא יצטרך לשלם עליהן בעולם הבא (דומה לרבי יעקב בקידושין), והניסיון. ההבדל הוא שהעונש הוא כדי לכפר על העוונות בעולם הזה, והניסיון הוא כדי להוסיף לצדיק שכר. בקשר לרשע וטוב לו, הרס"ג כותב שהקב"ה מאריך לרשע ימים כדי לשלם לו על המצוות שעשה כדי שיקבל רק עונש בעולם הבא, או כדי שהם או צאצאיהם יחזרו בתשובה, או כדי להעניש את הרשע יותר בהתארכות ימיו, והאפשרות האחרונה היא שאם צדיק מבקש שיתארכו ימי הרשע.

רבינו בחיי כותב בספרו חובות הלבבות שלא כדאי לחקור את הנושא, כי "הנסתרות לה' אלוהינו", אבל בכל זאת הביא כמה סיבות לצדיק ורע לו/רשע וטוב לו. צדיק יכול לחיות ברוע מהסיבה שהיה לו עוון קודם, או כדי להרבות את שכרו בעולם הבא, או כדי להבליט את צידקתו, או כדי לשמש דוגמא-להראות שהצדיק עובד את ה' אפילו בעוונותיו. רבינו בחיי גם מביא סיבות לרשע וטוב לו- כדי לקבל גמול על דבר טוב שעשה, או כדי לתת את ההון של הרשע לצדיק בהמשיך חייו, או כדי לגרום למות הרשע, או אם הרשע עתיד לחזור בתשובה. עוד סיבה לרשע וטוב לו זה ניסיון לצדיק- אם הצדיק רואה שטוב לרשע, אולי ינהג כמו הרשע- ואז הוא לא באמת צדיק.

ריה"ל מדבר על הסוגיה בספר הכוזרי. לפי דעת ריה"ל יש פעמים שצדיק מקבל עונש בגלל עבירות שעשה, או בגלל נסיון, ויש רשעים שמקבלים טוב בזכות מצוות שעשו. אך עיקר העניין הוא שאנו לא יודעים את דרכי ה', ולכן עדיף שלא לחקור בנושא אלא אדם שבאים עליו ייסורים שיפשפש במעשיו ויחזור בתשובה. ריה"ל גם טוען שאפשר לחקור לגלות חלק מהסיבות, אבל אין למה, כי הקב"ה מנהיג את עולמו בצדק.

הרמב"ן בפירושו לספר איוב טוען כדעת התוספות לגבי דעת אביי- שיש "גמול מעורב", כלומר צדיק מקבל שכר טוב בעולם הזה ולפעמים רע, ורשע מקבל עונש בעולם הזה, ולפעמים טוב, ובעולם הבא צדיק מקבל שכר, ורשע מקבל עונש.

הרמב"ם בספרו מורה נבוכים מתחיל בלדבר על הרע בעולם, הוא אומר שאנשים מסתכלים מנוקדת מבט צרה מדי, ורואים רק את הרע שלהם, ולא את התמונה הגדולה שכוללת טוב גדול יותר. הרמבם לאחר מכן מונה שלוש סיבות לרוע שקשור לאדם: הראשונה היא הטבע- רוע שקורה בטבעיות, כגון טורנדו או עיוורון, וזה קורה לאדם מכיוון שהוא עשוי מחומר, וחומר זה דבר פגיע. השנייה היא רוע מאדם לאדם- למשל מלחמות שקורות. הדבר השלישי הוא דברים שהאדם גורם לעצמו- כגון מחלות שנגרמות מחוסר זהירות, או השמנה שנגרמת מאכילת יתר. בהמשך הספר, הרמב"ם כותב שהקב"ה עושה צדק עם כל אדם- אפילו קוץ שיש לאדם באצבע.

כביכול יש סתירה בין שני הדברים- הטבע והאדם גורמים לרוע, או הקב"ה? התשובה לכך היא שהקב"ה גורם לאדם להיזק ע"י הטבע או ע"י אדם אחר- יש טורנדו, וה' קבע שדווקא אדם ספציפי ייפגע ממנו. בהקשר לצדיק ורע לו, אפשר לתרץ את זה כפי שהסברנו עכשיו- הקב"ה גרם לאדם להיפגע מרוע חיצוני ע"פ

מידת הצדק, או לפי אם העניין שאדם גורם רוע לעצמו- אם הצדיק איכשהו גרם את זה לעצמו.

בספר העיקרים לרב יוסף אלבו, הרב יוסף אלבו מציג ארבע סיבות לצדיק ורע לו ורשע וטוב לו, ואומר שאם לאדם רע הוא צריך לבדוק את עצמו בכל הסיבות האם הרוע מגיע בגלל אחת מהן; סיבה כללית, סיבה אישית, סיבה מאדם אחר וסיבה של גמול:

סיבה כללית- הצדיק – אולי הוא חלק מאומה שפלה, או שנרטב מהגשם- דברים שיכולים לקרות לכולם (דומה לרמב"ם), או ככפרה על חטאי הדור. הרשע- אם הוא חלק מכלל טוב- עיר מצליחה, יום שמשי. סיבה אישית- הצדיק- כעונש על עוונותיו או כדי למנוע ממנו לחטוא. הרשע- שכר על זכות או מצווה. סיבה מאדם אחר- הצדיק- אם האבות היו רשעים, או עונש שהמשיך מהאב (כגון עוני שהיה לאב והמשיך לצדיק). אצל הרשע זה בזכות צדיק- צדיק שהתפלל על הרשע, או כמו יוסף במצרים שבזכותו הארץ שגשגה, או בכדי להפיל רשע אחר. סיבה של גמול- אצל הצדיק זה נסיון כדי לבדוק את אמונתו בקב"ה, או בכדי להרבות שכרו של הצדיק. אצל הרשע זה כדי להרע לו עוד יותר, או כדי לתת לו זמן לחזור בתשובה, או כדי להעצים לצדיקים את השכר- מוכיח שהצדיקים עובדים את ה' מאהבה ולא מיראת החטא.